शहरातील घरगुती बगीचे

केरळमधील चळवळ सोशल मीडियाची भूमिका

Anita Pinheiro

शहरामधील घराघरामध्ये छोट्या स्तरावरील भाजीपाल्याचे बगीचे जेव्हा सगळीकडे पसरतील तेव्हा शहरी गरजा भागविण्यापुरती अन्न साखळी निर्माण होऊ शकते. केरळमध्ये सरकारी प्रोत्साहनातून व स्थानिक सोशल मीडियाच्या भूमिकेमुळे शहरी भागामध्ये मोठी चळवळच निर्माण झाली आहे.

कमी वजनाच्या रोपासाठी वापरलेल्या बॅग्ज घराच्या छतावरील बगीच्यासाठी वापरल्या.

केरळ राज्याच्या भौगोलिक रचनेमुळे शहरी तसेच ग्रामीण भागात शेतीच्या विस्तारावर मर्यादा असल्यामुळे सातत्याने विविध प्रयत्न केले जातात. यातलाच एक भाग म्हणून शहरी वस्त्यामधील घराच्या गच्चीवर भाजीपाल्याचे बगीचे निर्माण करण्याची कल्पना समोर आली. सन २०१२ पासून सरकारी पातळीवर भाजीपाला उत्पादनासाठी बजेटमध्ये आर्थिक तरतूद केली जाते. भाजीपाला उत्पादन कार्यक्रमाच्या एकूण बजेटपैकी किमान ३० टक्के खर्च शहरी घरगुती भाजीपाला बगीच्यासाठी उपलब्ध करून दिला जातो. 'भाजीपाला उत्पादन विकास' या कार्यक्रमाच्या विविध रणनितीपैकी एक रणनिती म्हणजे ज्या जागांचा तसाही फारसा उपयोग केला जात नाही. त्या जागांमध्ये भाजीपाला उत्पादन बगीचे निर्माण करणे. उदाहरणार्थ शहरी घरांची छतावरील जागा, शाळाच्या परिसरातील जागा तसेच सहकारी किंवा इतर संस्थांच्या कंपाउंडमध्ये असलेल्या मोकळ्या जागा.

कमी वजनाच्या बॅगामध्ये वाढवलेली रोपे वाटप करणे तसेच आपल्या घराच्या छतावर व बालकनीमध्ये अगदी ५०० रुपये गुंतवणूक करून लहान लहान बगीचे निर्माण करण्यासाठी प्रोत्साहन देणे यासाठी सुमारे ७५ टक्के सबसिडी शासनामार्फत दिली जात आहे. कमी वजनाचे मटेरियल घातलेल्या व रोपवाढीसाठी उपयुक्त असलेल्या व खास तंत्र वापरून बनवलेल्या बॅग्जमुळे इमारतीच्या गच्चीवर किंवा बाल्कनीत या पिशव्या ठेवल्या तरी कोणत्याही प्रकारचा धोका उद्भवत नाही. शासनातर्फे ५० टक्के ते ७५ टक्के सबसिडी मिळत असल्यामुळे इतर निविष्ठा जशा की जैविक खते, कीटकनाशके, पाण्याचा वापर कमी होईल अशी तंत्रे तसेच घरगुती कचऱ्याचे व्यवस्थापन व वापर अशा अनेक बाबी आत्मसात करणे लोकांना सोपे जाते. घरच्या कचऱ्याचे रि-सायकलिंग देखील आपोआप होऊन जाते.

अशाप्रकारे सबसिडीद्वारे पुरवण्यात येणाऱ्या वस्तू सोबतच जागांची बचत आणि संसाधन कार्यक्षम लागवड पद्धती विकसित करण्यासाठी सरकारी संशोधन संस्था, कृषि भवन विस्तार सेवा, प्रशिक्षण कार्यक्रम आणि बगीच्यासाठी लागणाऱ्या निविष्ठा आणि तंत्रज्ञानाच्या सुलभीकरणासाठी व परवडण्यासाठी शहरी कृषीसेवा

सरकारने बगीच्यांसाठी जैविक कृषी निविष्ठा अनुदानावर उपलब्ध करून दिल्या तसेच संस्थात्मक आधार होईल अशी यंत्रणाही निर्माण केली

केंद्राची स्थापना देखील केली आहे. भाजीपाला उत्पादनाची 'ओणम' आणि 'विशू' अशा पारंपारिक सणांशी जोड देऊन त्याला सांस्कृतिक बैठकही निर्माण केली आहे.

सरकारी हस्तक्षेपांना लोकांचा प्रतिसाद

या लेखात पुढे दिलेली निरीक्षणे बऱ्याच गोष्टीवर आधारित आहेत. जसे की, विविध प्रकारच्या सरकारी कागदपत्रांचा आढावा, वर्तमानपत्रामध्ये प्रसिद्ध झालेल्या बातम्या, थिरुवनथंपूरम कार्पोरेशनतर्फे करण्यात आलेले सर्वेक्षण आणि थ्रीसूर येथे होप फाउंडेशन व फेसबुक ॲग्रीकल्चर ग्रुप केरळतर्फे आयोजित बैठकीत सहभागीच्या प्रश्नावल्या भरून घेणे इत्यादी.

थिरुवनंथपूरममध्ये करण्यात आलेल्या सर्वेक्षणातून अशी प्राथमिक माहिती समोर आली की शहरी रहिवाशींनी आपापल्या घरातील गच्चीवर व बाल्कनीमध्ये मोठ्या प्रमाणावर भाजीपाला लागवड करण्यास सुरुवात केली. पारंपारिक पद्धतीने घेतल्या जाणाऱ्या भाजीपाला लागवडीचा आढावा घेण्यासोबतच कमी खर्चात आपापल्या घरी भाजीपाला लागवड करणे लोकांनी पसंद केले. याशिवाय बाजारात येणाऱ्या भाज्यावर बेमालूम रासायनिक फवारणीच्या कारणांनी आरोग्यास होणाऱ्या अपायापासून मुक्ती मिळेल असा विश्वास लोकांमध्ये निर्माण झाल्यामुळे स्वत:च्या घरात स्वत:च्या निगराणीखाली निर्माण केलेला भाजीपाला आरोग्यास चांगला असल्याची खात्री निर्माण झाली. केरळ कृषी विद्यापीठाकडून २०१३ पासून दृकश्राव्य माध्यमातून प्रसिद्ध केलेल्या निष्कर्षामुळे आम लोकांमध्ये जाणीव जागृती निर्माण झाली. इंडो सल्फायच्या वापराचे झालेले दुष्परिणाम व कॅन्सर रोगाचे वाढते प्रमाण यामुळे लोकांना पर्यायी व्यवस्था करण्यास भाग पाडले आणि याचाच एक भाग म्हणून कृषी पर्यावरणीय दृष्टिकोनातून व सेंद्रीय निविष्ठा वापरून भाजीपाला उत्पादन हा पर्याय योग्य वाटला. स्थानिक भाषेत (मळ्याळम) फेसबुकवरून याबाबतची माहिती अनेक लोकांपर्यंत भराभर पोहोचली आणि लवकरच शहरी वस्त्या तसेच ग्रामीण भागातसुद्धा घरगुती भाजीपाला उत्पादन बगीचे याची चळवळच संपूर्ण केरळ राज्यात पसरली. अशा रीतीने संपूर्ण केरळामध्ये कृषी पर्यावरणीय पर्यायावर आधारित जाणीव जागृतीतून ही सामाजिक चळवळच उभी राहिली. याला केरळ सरकारच्या 'सेंद्रिय शेती धोरण २०१०'मुळे अशा स्वावलंबी भाजीपाला उत्पादन पद्धत सर्वत्र अवलंबिली गेली.

सोशल मीडिया नेटवर्क उभारणी

इच्छुक लोकांना जोडून घेण्यासाठी फेसबुक या सोशल मीडियाचा प्रथम बऱ्यापैकी उपयोग करण्यात आला. मल्याळममध्ये कृतिशील असलेल्या कृषिविषयक फेसबुकपैकी किमान १० फेसबुक गट सद्या भाजीपाला उत्पादक बगीचे या विषयावर प्रसार-प्रचार करीत आहेत. प्रत्येक गटाचे प्राधान्य वेगवेगळे असले तरी कृषी पर्यावरणीय पद्धतीने सेंद्रीय भाजीपाला उत्पादन व त्यामुळे चांगले आरोग्य हा संदेश सर्वांसाठी सातत्याने प्रसारित होतो. विशेषत: शहरात वास्तव्य असणाऱ्या

लोकांसाठी ही पर्वणीच आहे. त्यात देखील केवळ शहरी घरगुती भाजीपाला उत्पादन एवढ्यापुरतेच मर्यादित फेसबुक गट आहेत. त्यातले काही गट हे शहरामध्ये व ग्रामीण भागात उत्पादित झालेला भाजीपाला व त्यातून अधिकच शिल्लक भाजीपाला विक्रीसाठी कोठे जागा उपलब्ध होईल यासाठी प्रयत्न करीत असतात. पण त्याचवेळी केवळ शहरी घरगुती भाजीपाला उत्पादन पुरताच भर देणारे फेसबुक पण आहेत. कोविड-१९ साथीची सुरुवात होईपर्यंत काही फेसबुक गटानी उत्पादकाच्या वार्षिक बैठका घेणेसुद्धा सुरू केले होते.

Table : List of FB Agricultural groups with membership over 1 lakh

FB-group	Membership as on Year of 31st January 2022	Year of formation
Krishi (Agriculture)	454743	2014
Nammude adukkalathottam (Our kitchen garden)	409613	2014
Krishibhoomi (Farmland)	391139	2014
Karshika vipani (Online Organic Agricultural Market)	153532	2014
Adukkalathottam (Kitchen garden)	137333	2016

एकमेकाकडून शिकणे

'घरगुती भाजीपाला उत्पादन बगीचे' या संदर्भात अगदी सुरुवातीला एक मोठे आव्हान शहरी मंडळींना होते आणि ते म्हणजे काही चुकले किंवा राहून गेले तर सुधारण्यासाठी किंवा मार्गदर्शनासाठी कोणतीच यंत्रणा अस्तित्वात नव्हती. पण लवकरच निर्माण झालेल्या फेसबुक गटामुळे बऱ्यापैकी दिलासा मिळाला. आपल्या कामाच्या वेळा व्यतिरिक्त या गटामध्ये सामील होणे शक्य होते.

दुसरा फायदा या फेसबुकमुळे झाला आणि तो म्हणजे याबाबतीत कोणताही प्रश्न असेल, माहिती/मार्गदर्शक हवे असेल तर त्याच्यासाठी शास्त्रोक्त शिक्षण असलेले तज्ज्ञ लोक व घरगुती भाजीपाला लागवड करणारे अनुभवी लोकांचे मार्गदर्शन सहज उपलब्ध होणे शक्य झाले आणि अल्पावधीतच असे गट एकमेकांपासून शिकण्याचे साधन बनले.

घरगुती भाजीपाला उत्पादन संदर्भात कोणतेही प्रश्न लोकांना या गटावर मांडता आले व लगेच त्यावर उत्तरे देखील तितक्याच वेगाने मिळू लागली. कृषी पर्यावरणीय पद्धती, पीक व्यवस्थापनासाठी घरच्या घरी करायचे उपाय तसेच नावीण्यपूर्वक जागेचे व्यवस्थापन आणि कमी खर्चात उत्पादन घेण्याच्या रणनिती इत्यादी विषयी हे सर्वांसाठी समान असायचे. बगीच्यांचे, पिकांचे फोटो व व्हिडीओमुळे शिक्षण सुकर झाले. प्रत्यक्ष भेटीतून नवनवीन संकल्पना, पद्धती शिकण्याचे योग आले. बगीच्याबद्दलची मूलभूत माहिती, बाह्य निविष्ठावर कमी अवलंबित्व, कमी खर्चात उत्पादन तसेच परिणामकारक अस्तित्वात असलेल्या जागेचा उपयोग इत्यादी बाबी फेसबुकमध्ये नवीन येणाऱ्या सदस्यांना खूप लवकर पहायला मिळायच्या.

विशेषत: शहरी लोकांमध्ये या चळवळीचा उठाव यामुळे झाला की वेगवेगळ्या आणि नवनवीन रणनिती व नावीण्यपूर्ण प्रयोगामुळे अगदी कमीत कमी जागाचा उपयोग भाजीपाला उत्पादनासाठी होतोय. बहुतेक लोकांनी यातील सर्व बाबी सर्वांसाठी अगदी मोफत वाटप केल्या. पण काही सदस्यांच्या लक्षात आले की, या तंत्राच्या माहितीच्या व शास्त्राच्या आधारावर ते बऱ्यापैकी कमावू शकतात.

स्पर्धात्मकता व ओळख निर्माण करण्याला प्रोत्साहन

कोविड महामारी येण्यापूर्वी ही प्रक्रिया वाढवण्यासाठी स्पर्धांचे कार्यक्रम व नवी नवी आवाहने देण्याचे काम अनेक फेसबुक गटानी केले. हे प्रयत्न विविधांगी होते. यामध्ये घरगुती बगीच्यामध्ये नावीण्यता आणणे, विविध भाज्या व फळांचे उत्पादन वाढवणे, मर्यादित जागांमध्ये जास्तीत जास्त उत्पादन घेणे, सेंद्रिय निविष्ठाचा वापर करणे, नवनवीन कल्पकता आणणे या बाबींचा समावेश होता. यादरम्यान सहभागी सदस्य आपल्या बगीचांचे फोटो, ठराविक भाजांचे सुरुवातीचे, वाढीच्या दरम्यानचे व पूर्ण वाढ झालेल्या अवस्थांचे फोटो काढून या गटावर टाकत असत. प्रत्यक्ष सभा बैठकामध्ये यांच्यापैकी बऱ्याच जणांना चांगल्या व नावीण्यपूर्ण कामाबद्दल बक्षीस दिले जाये. कौतुक व बक्षीस समारंभ कार्यक्रम घेतले जायचे. अशा कार्यक्रमांना अजून महत्त्व निर्माण व्हावे म्हणून असे कार्यक्रम केरळ भूमीच्या ओणमसारख्या महत्त्वाच्या सणाला धरून आयोजित केले जायचे. यातून देखील विषमुक्त अन्न न वापरता सेंद्रीय खाद्य वापरण्यावर भर दिला जायचा.

कोणत्याही इच्छुक पार्टीमार्फत असे प्रयत्न एकतर ठराविक फेसबुक गटावर केले जायचे किंवा फेसबुक ॲग्रीकल्चर या गटावर व्हायचे. पी.सी. हरीकुमार यांनी २०१६ मध्ये ओनाशिणू ओरू मुरम पचाकुलरी नावाच्या फेसबुकवर राज्य शासनाच्या एका कृषी अधिकाऱ्याला सदस्यत्व देऊन गटामध्ये घेतले होते. स्वत: अनेक वर्षे आपल्या गच्चीमध्ये भाजीपाला उत्पादन घेणाऱ्या हरीकुमार यांच्या लक्षात आले की हा उपक्रम संपूर्ण राज्यभर प्रसारित करायला हवा. त्यासाठी त्यांनी शासनाकडे एक प्रस्ताव पण दिला आणि शासनाने तो मंजूर पण केला. सरकारी कार्यक्रमात तो समाविश्ट पण केला. (बॉक्स १ पहावा)

बॉक्स १ – ओबाथीनू ओक मुरम पचक्कारी आवाहन सर्व फेसबुक गटानी एकत्र येऊन हे आवाहन केले. ती खरी हरीकुमारच्या डोक्यातील कल्पना होती. यामध्ये प्रमुख सण डोळ्यांसमोर ठेवून भाजीपाला व फळे यांचे उत्पादन नेमकेपणाने या सणांच्या वेळेतच काढायला येईल असे पीक नियोजन करण्याचे ते आवाहन होते. हे आवाहन २०१६ मध्ये रोपे तयार करण्याच्या एक महिनाभर अगोदर फेसबुकवरून केले होते.

ओणम सणाच्या अगोदर ८५ ते ९० दिवस अगोदर या रोपांची लागवड होणे आवश्यक होते. जेणेकरून संपूर्ण ओणमच्या सणामध्ये भाज्या भरपूर प्रमाणात उपलब्ध होतील. एकदा हे आवाहन लोकांनी स्वीकारले. त्यानंतर हरीकुमार दर आठवड्याला ठरवून एक पोस्ट टाकत असे. जसे वेगवेगळी तंत्र कशी वापरायची, झाडांची, रोपांची काळजी कशी घ्यायची इत्यादी अगदी लागवडीपासून ते काढणीपर्यंत गटातील सर्वच मंडळी आपापल्या बगीच्याचे फोटो, नवीन अनुभव, बगीच्याची अवस्था यावर अगदी दररोज, दर आठवड्याला पोस्ट टाकत रहायचे. हरीकुमारला जसे आठवते त्यानुसार २०१५ मध्ये अंदाजे १५००० सदस्य या गटामध्ये ॲक्टीव्ह होते. हे आवाहन सलग तीन वर्षे लोकांनी पेलले. त्यापुढे देखील अनेकांनी हा पायंडाच पाडला. ओणमशिवाय 'विशू' या सणासाठी देखील भाजीपाला मोठ्या प्रमाणावर उपलब्ध करण्याचे आवाहन देखील अनेक उतर फेसबुक सदस्यांनी स्वीकारणे व पार पाडणे.

सोशल मीडिया पलीकडे जाऊन हे आवाहन अजून पसरावे म्हणून २०१६मध्ये हरीकुमार यांनी एक फेसबुक मिटिंगच्या प्रसंगी थीरसूर येथे मंत्र्यासोबत चर्चा करण्यासाठी एक प्रस्ताव तयार केला.

कमी खर्चाचे शहरी घरगुती भाजीपाला बगीचे

पुढे २०१७ मध्ये राज्य सरकारने हा कार्यक्रम आपल्या भाजीपाला विकास कार्यक्रमामध्ये जोडून घेतला आणि ओणम सणाला आवश्यक तेवढे उत्पादन प्रोत्साहित केले. या विशेष प्रक्रियेमध्ये भाजीपाला पिकांचे मिश्र बियाणांचे संच विद्यार्थ्यांना, शेतकऱ्यांना, मीडिया प्रतिनिधींना तसेच शहरी लोकांना मोफत वाटप केले. याशिवाय, कृषी भवनतर्फे वेगवेगळी भाजीपाला रोपांचे वाटप देखील मोफत वाटप करण्यात आले. पुढे 'ओष्याथिनू ओरू मुरम पचक्कारी' ही प्रक्रिया शासनाच्या भाजीपाला उत्पादन कार्यक्रमाचा एक अविभाज्य अंश झाला.

कमी खर्चाचे शहरी घरगुती भाजीपाला बगीचे

लागत व निविष्ठा एकमेकाला सांगणे. सर्व फेसबुक गटांनी अशा घरगुती भाजीपाला बगीच्यासाठी लागणाऱ्या निविष्ठा एकमेकांना सांगायला सुरुवात केली. सुरुवातीला बियाणे व रोपे सर्वत्र पोहोचवले जायचे. मग पारंपारिक भाजांची बियाणे जी बाजारात उपलब्ध नसतात त्याचे शेअरिंग होऊ लागले. (देवाणघेवाण). अशा बियाणांचे संगोपन व प्रसार वाढवण्यावर काही फेसबुकनी जोर दिला. पोस्टाच्या द्वारे बियाणांची देवाणघेवाण व मोफत वाटप वर्षभर सुरूच राहते. ज्यांच्याकडे एखाद्या वाणाचे बियाणे जास्त आहे ते लोक फेसबुकवर कळवतात व आता ते बियाणे हवे ते आपल्या स्वतःचा पत्ता असलेला व पोस्टाचे तिकीट लावलेले एक पाकीट व कोणत्या वाणाचे किती बियाणे हवे असे लिहिले. ते दुसरे पाकीट पाठवतात. यामुळे ज्याला आपल्याजवळचे बियाणे द्यायचे आहे त्याला जास्तीचा खर्च येत नाही. काही गटानी तर बियाणे बँक सुरू केल्या. ज्यांच्याकडे जास्तीचे बियाणे आहे त्यांनी सरळ त्या बियाणे बँकमध्ये आपले बियाणे पाठवले. बियाणे, रोपे व इतर निविष्ठांचे मोफत वितरण केवळ प्रत्यक्ष बैठकामध्येच केले जाते. या फेसबुक गटामध्ये बऱ्यापैकी सक्रिय सहभाग अनेकांचा असल्यामुळे त्यातील कित्येक जणांची एकमेकांशी मैत्री झाली. तशाही प्रत्यक्ष बैठकामुळे स्नेह व ओळखी वाढणे तसेच एकमेकाला वाटप करणे सहज शक्य होते.

फेसबुक आधारित शेतकरी व ग्राहक यांच्यामध्ये दुवा

गरजेपेक्षा घरगुती बगीच्यामधून जास्त उत्पादन झाले तर त्याची विक्री कशी करायची? हा प्रश्न 'घरगुती बगीचे'च्या अगदी सुरुवातीच्या टप्प्यात, जेव्हा प्रत्येक जण एकमेकाला मोफत भेट म्हणून देण्याच्या मानसिकतेमध्य होते तेव्हा हा प्रश्न कदाचित योग्य नव्हता. पण फेसबुकच्या ॲडमिनने 'सेंद्रीय मालाचा आभासी बाजार' असे फेसबुक गटाल नावच दिले. हे प्रथम थ्रीसूट महानगर पालिकेमध्ये झाले. थ्रीसूर शहरातील एका शाळेत दर आठवड्याला रविवारी हा बाजार सुरू झाला. त्याच्यामुळे खास करून घरगुती भाजीपाला उत्पादकांना थेट ग्राहकांना भाजीपाला विक्री करणे सोयीचे गेले. त्यामुळे दलाल व दलाली दोन्हीची कटकट राहिली नाही. त्यानंतर जागा बदलून तो बाजार एक क्लबमध्ये भरू लागला. तेथे दर शनिवारी उत्पादकानी आपल्याकडे विक्रीसाठी उपलब्ध असणाऱ्या या भाजाची यादी लावायला सुरुवात केली. तीच यादी फेसबुकवर प्रसारित केली जात असे.

नाटुचंथा -

म्हणजे केवळ सेंद्रीय उत्पादनाचा बाजार उभारण्यात आला. या नावाने आठवडी बाजार सुरू झाला. एकदम सेंद्रीय पद्धतीने पिकवलेली उत्पादनेच या बाजारात विक्रीसाठी आणली जात होती. विशेष म्हणजे शहरी घरगुती बगीचामधून व शहराला लागून असलेल्या भागातील उत्पादक आपली उत्पादने येथे विक्री करत होते. त्या सर्वांची नावे व त्याचे पत्ते ग्राहकांना दिले जायचे. 'काशीला विपानी आभासी कृषी बाजार' या नावानी तयार झालेल्या फेसबुक गटाने हा बाजार सुरू केला. ज्या उत्पादकांना आपला माल विकायचा असेल त्यांनी ॲडमिनला संपर्क करण्याचे आवाहन केले गेले. याच फेसबुक गटावर दर शनिवारी त्यांच्या मालाची तपासणी केली जायची व जो माल खरा उतरेल त्याच उत्पादकाला माल विक्रीची परवानगी दिली जायची. या आधारावरच ग्राहक या नात्याने जोडलेले लोक रविवारच्या बाजारात खरेदीसाठी जायचे.

तपासणी प्रक्रिया तशी कडक होती. आयोजक प्रत्यक्ष उत्पादन बगीच्यांना भेटी देऊन केवळ सेंद्रीय पद्धतीनेच उत्पादन घेतले जाते याची खात्री करायचे. काही अनुभव असे यायचे की सेंद्रीय निविष्ठा सोबत काही रासायनिक निविष्ठा देखील वापरतात. मात्र या तपासणीमध्ये ही बाब देखील कडक पद्धतीने पाहिली जायची. अशा उत्पादनांना खात्रीशीर उत्पादने समजले जायचे. तरी देखील काही शंका आल्यास त्याची पुनर्तपासणी केली जायची. काही उत्पादकांनी थेट ग्राहकापर्यंत पोहोचून आपली उत्पादने विक्री केली व त्यातून विश्वास संपादन केला. शहराला लागून असलेल्या शेतकऱ्यांनी सुद्धा या पद्धतीने उत्पादने घेणे सुरू केले. तुलनेने त्यांची शेतजमिनीची जागा शहरी घरगुती बगीच्यांच्या तुलनेने मोठ्या असत आणि म्हणून त्यांचे काहीच वर्षांच्या कालावधीत इतर जिल्ह्याच्या ठिकाणी अशाच प्रकारचा फेसबुक गटांवर उत्पादन व बाजार व्यवस्था निर्माण झाली. पण त्यांच्यापैकी निवडक ठिकाणीच गुणवत्ता टिकवण्यात यश आले.

सर्वात जुने व प्रसिद्ध असलेले मल्याळी भाषेतील मातृभूमी नावाच्या दैनिकाने थ्रीसूरमधील कार्शिका विपानी सेंद्रीय उत्पादन बाजार याविषयी मोठा लेख प्रसिद्ध केला होता. त्यामुळे अजून या उपक्रमास उभारी आली. परंतु कोविड पूर्वी चालणाऱ्या बाजारात येणाऱ्या उत्पादकांची संख्या कोविडनंतर मात्र रोडावली व अगदी १५ ते २० उत्पादकांची संख्या ६ ते ८ पर्यंत खाली आली. आता कोविड पश्चात बरेच उत्पादक या बाजाराशी जोडून घेऊ इच्छित असले तरी कठोर तपासणीला ते खरे उतरतील याबाबत साशंकता आहे. शिवाय 'कार्शीला विपानी' हा गट उत्पादकांच्या मिळकतीचा एकमेव भाग नसून केवळ उर्वरित माल इतरांना विक्री करणारा असल्यामुळे भरपूर व बाजारासाठी उत्पादन घेणाऱ्यांचा हेतू व या गटचा हेतू मेळ खात नाही. हा बाजार अजूनही थ्रीसूर येथील बॅनर्जी मेमोरियल क्लब येथे दर रविवारी भरतो. अर्थात लॉकडाऊन कालावधीत हा बाजार भरत नव्हता. पण या दरम्यान ठराविक ग्राहकांना उत्पादक घरपोच सेवा देत होते. 'तुमचा उत्पादक जाणा' या तत्त्वावर 'नाटूचंग' बाजार अजूनही चालतो आहे. तसेच पूर्ण सेंद्रीय उत्पादन या तत्त्वावर चालतो. बाकी इतर फेसबुक गट मात्र अगदी देशभर प्रचार-प्रसर करतात पण त्याच्या गुणवत्तेबाबत जबाबदारी घ्यायला तयार नाहीत.

आवाहने

इतर सर्व यंत्रणाप्रमाणेच कोविडच्या कालावधीमध्ये ही बाजारव्यवस्था देखील कोलमडली. प्रत्यक्ष बैठका तर बंदच झाल्या. 'स्पर्धा आणि आवाहने' प्रक्रिया बंद झाल्या. बीज बँक व बीज आणि रोपे वितरण व्यवस्थेवर परिणाम झाला आणि 'नाटूचंगा' काही वर्षे बंदच पडले. इतक्या सर्व आवाहनात देखील फेसबुकसारख्या सोशल मीडियाची अशा प्रकारची बाजार व्यवस्था पुन्हा उभी करण्याची क्षमता पुन्हा एकदा सिद्ध होईल यात शंका नाही. यातून एक पारंपारिक घरगुती भाजीपाला बगीचे व शहरी अन्न पुरवठा असे शाश्वत मॉडेल पुन्हा उभे राहील असे वाटते.

References :

Aarya, U. R., **"Thinking Out of the Basket".** The Times of India. 20th August 2017. https://timesofindia. indiatimes. com/city/kochi/thinking-out-of-the-basket/ articleshow/ 60133326.cms

Anita Pinheiro
Adjunct Faculty, School of Global Affairs,
Dr. B.R Ambedkar University Delhi.
E-mail: anitapadiyoor@gmail.com, apinheiro@aud.ac.in

मराठी अनुवाद : श्री. प्रतीक वनकर

Source : Urban home gardening movement in Kerala- Role of Social media collectives, LEISA India, March, 2022